

PEYAMİ SAFA

*Bir taraddüdin
romanı*

ROMAN

Peyami Sfa

Bir tərəddüdün romanı

«Hadaf Neshrləri»

Safa P.

Bir tərəddüdün romanı / P. Safa — «Hadaf Neshrleri»,

Peyami Safanın yazıçılığının zirvəsini təşkil edən  s rl rin d n biri olan “Bir tərəddüdün romanı” Birinci Dünya Müharibəsindən sonra inanmaqla inkar, fərdi və ictimai meyllər,  z- z n  m hvetm  eşqi ilə yaradıcı ehtiraslar v  sevgilər arasında qalan insanın tərəddüd v   aşqınlığında bəhs edir. “Roman içində roman” motivi v  Peyami Safanın  z həyatından dərin izlər daşıyan “Bir tərəddüdün romanı” əsəri soyuq müharibə illərində v  müharibədən sonra doğulan həyati yorğunluq, ictimai dəyərlərin alt-üst olması, keçmişlə olan bağların qopması, əxlaq böhranı, maddi və ruhi s fal t, heç bir şeyə tamamilə bağlana bilməmək ağırsı, insanların inanmaqla inkar etmək, yaratmaqla yıxmaq, sevməklə nifrət etmək, yaxşılıqla pislik, üsyan və baş  ym k,  lm kl  yaşımaq arasındakı tərəddüdlərinin təcəssümüdür.

  Safa P.

  Hadaf Neshrleri

Peyami Safa
Bir tərəddüdün romanı
roman
Peyami Safa

Peyami Safa (1899 – 15 iyun 1961) İstanbulda doğulub və məşhur şair İsmayıl Safanın oğludur. Nizamlı təhsil görə bilməyib. On üç yaşında həyata atılıb və öz-özünü yetişdirib. Poçt işçisi, müəllim (1914-1918), jurnalist (1918-1961) işləyib. Yazıları ilə rəğbət qazanıb və İstanbulda vəfat edib.

Qardaşı İlhami ilə “XX əsr” adlı axşam qəzeti nəşr edib. Bu qəzətdə ilk imzasız hekayələrini yayımlayıb (1919). Əlavə “Mədəniyyət həftəsi” (21-ci say, 15 yanvar-3 iyun 1936) və “Türk düşüncəsi” (63-cü say, 1953-1960) adlı iki jurnal çıxarıb. Vəfat etdiyi vaxt “Son havadar” qəzetinin baş redaktoru idi.

Peyami Safa xalq üçün yazdığı ədəbi dəyəri olmayan romanlarını “Server Bedi” imzası ilə yayımlayıb. Sayları 80-nə çatan bu əsərlər arasında “Cumbadan Rumbaya” (1936) romanı ilə “Cingöz Recai” detektiv hekayələr seriyası ən məşhurdur. Əlavə olaraq, dərs kitabları da yazıb. Peyami Safanın lətifə və məqalələrində sağlam məntiq xarakteri və inandıcılıq var. Romanlarında hadisədən daha çox təhlilə əhəmiyyət verir. Cəmiyyətdəki əxlaq çöküntüsünü, mədəniyyətin yaratdığı tərəddüdü, nəsillər və ictimai çevrələr arasındakı ziddiyyəti dilə gətirib. Zidd anlayışlar, duyğu və düşüncə təzadını ustalıqla yazılarında əks etdirib.

Romanları; “Şimşək” (1923), “Sözdə qızlar” (1923), “Məhşər” (1924), “Bir axşam idi” (1924), “Süngülərin kölgəsində” (1924), “Bir gənc qızın qəlbinin günahı” (1925), “Canan” (1925), “Doqquzuncu cərrahiyyə palatası” (1930), “Fateh-Hərbiyyə” (1931), “Atilla” (1931), “Bir tərəddüdün romanı” (1933), “Xanım Noraliyanın kreslosu” (1949), “Yalnızıq” (1951), “Biz İnsanlar” (1959).

Hekayələri: “Hekayələr” (Xəlil Açıqgöz toplayıb) (1980).

Pyesləri: “Gün doğur” (1932).

Tədqiqatları: “Türk inqilabına baxışlar” (1938), “Böyük avropa anketi”(1938), “Fəlsəfi böhran” (1939), “Millət və İnsan” (1943), “Mahutlar (1959), “Mistisizm” (1961), “Nasionalizm” (1961), “Sosializm” (1961), “Şərqi-Qərbi sintezi” (1963), “Sənət, ədəbiyyat, tənqid” (1970), “Osmanlıca-Türkçə uyğunlaşdırma” (1970), “Sosializm, Marksizm, Kommunizm” (1971), “Din, inqilab, irtica” (1971), “Qadın, eşq, ailə” (1973), “Yazarlar, sənətçilər, məşhurlar” (1976), “Təhsil, gənclik, universitet” (1976), “XX əsr – Avropa və Biz” (1976).

Dərs Kitabları: “Cümhuriyyət məktəblərinə millət əlifbası” (1929), “Cümhuriyyət məktəblərinə əlifba” (1929), “Cümhuriyyət məktəblərinə qiraət” (I-IV, 1929), “Yeni tələbə məktəbləri” (1930), “Böyük məktub” nümunələri (1932), “Türk qrammatikası” (1941), “Dilçilik” (1942), “Fransız qrammatikası” (1942), “Türkcə izahlı fransız qrammatikası” (1948).

Mualla ona tövsiyə edilən bu kitabı oxumaqda hələ də tərəddüd edirdi. Səhifələrini çevirdi. Gözləri “Məni yalnız buraxmayın!” – sözləriylə başlayan səhifədəki sətirləri iki-iki, üç-üç adlayaraq yuxarıdan aşağıya qədər düşdü. Neçə yerdə eyni cümlə təkrarlanırdı: “Məni yalnız buraxmayın!”

Yenə o səhifələrdə baş hərflənmələr, titrəmələr və bayğınlıqlar; yarı qaranlıqda ovuclarıyla yanaqlarını örtmüş və dəhşətə düşmüş qadınlar, başı dizlərinin arasına doğru sallanmış bir adamın kölgəsi, boğulmalar, çırpınmalar və getdikcə süstləşən insan izdihamı, zənglər, hay-küy...

Səhifələri çevirdi. Gözlərinə ilişən sətirlərin oyandırdığı qırıq-qırıq xəyalları bir-birinə əlavə edir və kitabla özü arasındakı yadlığı azaltmaq üçün mövzunu bir az qavramağa, ümumi fikri əldə etməyə çalışırdı. Fəqət, parçalardan bütövə doğru ilk cəhdə getmək istəyən təcəssüm birdən-birə öz sürətini dayandıra bilməmişdi. Gözləri başqa bir səhifənin ortalarına ilişdi: “Bax! Bu işıqlar birdən-birə sönsə... Budur ölüm!”

Parlaq günəş ortalığı ikiyə bölürdü və düşündü ki, ölüm günəşin mənfi tərəfidir, ona görə gecəyə oxşadılır.

Başqa bir səhifə açdı: “... ölümə və günəşə, deyir, sabit gözlə baxmaq olmaz”.

Həmişə ölüm. Gözlərini yumdu. Öz daxilinə baxanda ağ və çox parlaq bir maddəni görür, gözləri qamaşmış kimi sıxılan ruhunda bu kitabı oxumaq üçün duyduğu ilk arzusun bürüşdüyünü hiss edirdi.

Gözlərini açıb kitabı ördü. Amma barmağı səhifələrin arasında qaldı. Bir az dayandı və yenə kitabı açdı. Səhifələri qarışdırarkən, bəlkə də, bir hissənin başında olduğu üçün tez-tez eyni yerindən açılan kitabın o cümləsinə təsadüf etdi: “Məni yalnız buraxmayın!”

Bu üç kəlmədən yüksələn imdad fəryadı Muallanın kiçik və mübhəm parçalara bölünən diqqətini artıq əməllicə özünə çəkdi. Sətirləri geriye doğru tez-tələsik adlayaraq, bir hadisə nəql edən səhifənin başını tapdı və oxumağa başladı:

“Bir-iki dəfə yarımçıq oyanmışdı. Parlaq dərinliyin içində, qaranlığa doğru yanıb-sönərək küre şəkilinə düşən bir parıltı görür, nə olduğunu bilmirdi. Yalnız bir dəfə bunun pəncərədən gələn və paltar dolabının qaranlıq güzgüsündə boğulan gün işığı olduğunu başa düşmüşdü. Amma bu qaranlıq və parıltıların təsirindən dolab və pəncərəni seçə biləcək hala gələndə bayılır, özündən gedirdi. Bir neçə dəfə bu cür yarımçıq ayıllmalarla özünü itirdi.

Nəhayət, gözlərini yaxşıca açdı. Bu səfər tam oyanmışdı. Rəng və cizgiləri yaxşıca yelləndikdən sonra yerinə dayanıb formasının qabarıqlıqları meydana çıxan böyük əşyanı tanımış, adlarını xatırlamış və oyandığını başa düşmüşdü. Amma hələ də harda olduğunu bilmirdi. İçində bir xatırlama qorxusu vardı. Bütün keçmiş bir təhlükədən uzaqlaşmış kimi şüurundan qaçırdı.

Ətrafa göz gəzdirdi və pəncərənin yanında gördüyü əlüzyuyan ona birdən-birə harda olduğunu xatırlatdı: hotel. Amma yalnız bu qədər. Bura niyə gəldiyini düşünməyinə icazə verməyən, qorxuqarışq ağır bir hissə içindən çölə çıxaraq havada ağırlaşır, gözə görünməyən böyük maddənin təzyiqlə sinəsinə çökür, nəfəsini kəsirdi. Bədəni yataqla yorğan arasındakı boşluqda incə cizgi halında, heç bir yerə dəymədən sallanmış kimi yüngül idi... Bir yerini tərpətmək istəyir, amma buna nail olub-olmadığını anlamırdı. Sanki bütün vücudu ondan qaçırdı. Sanki əllərinin yorğanın üstündə olduğunu düşünürək tapırdı. Vəhy aldığından şübhə edirmiş kimi fikrini cəmləyə bilmirdi. Yalnız dərin qorxu içində yoğrularaq əmələ gələn zəif iradəylə əl barmaqlarını sıxır, dirnaqlarının ovcuna xəfifcə batdığını hiss edirdi. Bir az tərpənməyə çalışdı. Bu, çətin deyildi. Yastığın üzünü ilə yorğanın toxunuşunu hiss etmədən rahatlıqla çevrilə bildi. Sanki vücudu yeni soyumuş isti su içində üzürdü. Yenə arxası üstə uzandı. Bu anda su içində olduğunu hiss etməyə başladı. Su yavaş-yavaş çəkilir və yatağın içi quruyurdu. Amma bu dəfə də yastıq və yorğanda yapışqanlıq vardı.

Çox tərlədiyini başa düşürdü. Hələ də vücudunda, hətta sümüklərinin və qarnının içində qəribə bir titrəyiş, keyimə, kədərli ürpərmə vardı. Və tər, tər, tər... Sanki nəfəs alarkən içinin titrədiyini qulaqları ilə eşidirdi. Gecəni mübhəm olaraq xatırlamağa başladı. Hotelin böyük qapısında üç kölgə... Sonra bu, dördə qalxır və ikiyə enirdi.

Bəzən bunların yalnız gözlərini və səslərini xatırlayırdı. Biri “Çay iç!” – deyirdi. Sonra şüuru dumanlandı. Bütün bu xatirələrin yerini cəmi bir duyğu, bəd bir duyğu – “Pisəm, pisləşirəm, özümü çox pis hiss edirəm” duyğusu tutdu. Gözləri bir nöqtəyə zillənib qalır, yavaş-yavaş korlaşır və aydınlıqdan qaranlığa enən yoxuşun sonunda görmə qabiliyyətini itirirdi. Sonra böyük qorxu içində gözlərini açdı. Mənliyini canına bağlayan yeganə duyğu üstündə bu qorxunun nəhəng bir ağırlığı vardı. Sinəsində, qarnında, harasındasa gəzən bir şeylə bərabər, sanki köhnəlmiş hava formasında bu bəd hissə də ağzından çıxır, amma bitmirdi. Bu hal çox uzun, saniyələrlə, bəlkə də, üç dəqiqə davam etdi.

Başını sola doğru çevirdi. Özündən çöldə kömək axtaran, imdad istəyən baxışları cansız və quru əşyaya sürtünərək yorulur və təsadüfi bir nöqtəyə zillənib olduğu kimi qalırdı: bir ara yatağının başındakı dolabın üstünə tuşlanmışdı. Əvvəlcə heç bir şey görmədən ora baxıb durdu. Yavaş-yavaş sürəhi, stəkan, külqabı kimi şüşə əşyaların parıltıları gözlərini ayıldırdı. Fəqət, bunları bir-birindən ayıra bilmirdi. Sonra bir qəzetin ağını mərmərdən yaxşıca seçmək üçün yavaş-yavaş, amma israrla cəhd göstərməyə başladı. Get-gedə nail olurdu və nəhayət, hamısını görə bildi; sürəhi, stəkan, külqabı, siqaret, qəzet, kitablar və bu şeylər arasında ağzına qədər dolu bir çay fincanı. Bunu görən

kimi içində bir səs parlayıb söndü: “Çay iç!” Sonra yenə hotelin qapısı... Uzanıb yığılan, çoxalıb azalan qaraltılar. Kimsə “Çay iç!” – deyirdi. Gözləri böyüyərək, heç qırılmadan üzünə doğru yaxınlaşır və təkrar edirdi: “Rahatlayarsan, – deyirdi, – çay iç, çay iç, rahatlayarsan!”

Qulağında qalan və dirilməyə başlayan bu səsləri mənasından daha güclü tonunda, ədası və “Ç” hərfinin bu sözlərdə çox olması dəlalətiylə xatırlayırdı. Həmişə o səs. Hələ bəzən iki nöqtə qədər kiçilib uzaqlaşır və qulağında səslənirdi: “çay iç, çay iç, çay iç!”

Xadiməyə də əmr etmişdilər;

– Otağına çay aparın.

“Çay iç. Çay, çay, rahatlayarsan, çay iç.”

Boynu uzandı və baxışları fincanı ağızına qədər dolduran soyumuş çayın dərinliklərinə dalıb çıxdı. Amma bu məqamda gözlərini yumdu. Birdən-birə bütün vücudunu alt-üst edən şiddətli bir sarsıntı, bir titrəmə, göz qaralması, ürəkbulanma... Alt çənəsi daha çox titrəyirdi. Qorxu ilə gözlərini açdı və yenə o soyuq çayı gördü. Üstündə siqaret külləri üzürdü. Qara-qırmızı su. Dibində qətl edilmiş kərtənkələ və ilan parçaları varmış kimi, ürəyini bulandırdı. Gecənin pis havasını – əsnəmələri, nəfəsləri, gəyirtləri və bütün bunların zəhərini içinə çəkərək ağır-ağır soyuyan bu çaydan o qədər iyrendi ki, sürətlə yatağın içində dikəlmək istədi. Amma birdən-birə ağzından...”

Mualla kitabı örtüdü. Yox! Oxumayacaq. Bir roman qəhrəmanı hər şeydən əvvəl onunla birgə qocalacaq dost olmalıdır. Muallanın nə qədər bu cür dostları var! Ona görə də, əksərən romandan daha çox məşhur adamların bioqrafiyalarını oxumuşdu. Bu kitabın da adı elə bir şey vəd edirdi: “Bir adamın həyatı.” Nə həyat! Müəllif kimdir? Bu adam kimdi? Müəllif olar. Türk. Niyə bir hotel otağında eləcə qıvranıb durur? Eh, o çay.

Mualla bundan əvvəl Vaqnerin həyatına dair bir kitab oxumuşdu. İndi içində ondan qalan dadı axtarırdı. Bu kitabı əlindən qoydu və yanından ayırmadığı digər əsəri götürdü, sevdiyi və ətrafını yazdığı səhifələri açdı:

“Boğucu yuxular arasında xariqülədə gözəl donquldanma və alnında isti dodaqların toxunuşunu hiss edərək oyanan Vaqnerin həyat yoldaşından ayrılması... Gündüzlər susan, gecələr qondolların¹ uzaqdan gələn mahnılarıyla ahəngləşən boğucu səsli köhnə Venesiyanın ruhu. Ora-bura səpilmiş, sonsuz bir cızıq üstünə düzülən yastı adalar.”

Tristanın ikinci pərdəsini yazanda Vaqnerin keçirdiyi anlar hardadır?

Göydə parıldayan ulduzlar və ətrafımda dəniz – keçmiş harda, gələcək hardadı? Həmişə çəhrayı və saf aydınlıq içində ulduzlar görürəm, qayığımın avarları şirin su səsləri arasında itib gedir.

Fəqət, bu iki əsərin oyatdığı xəyallar bir-birinə qarışmağa başlamışdı. Venesiya gecələrinin uğultuları arasında bir hotel qapısı. Uzanıb-qısalan kölgələr. Qondollardan gələn mahnıların içində kəskin bir səs “Çay iç, çay, çay iç!” deyir və üstündə siqaret külləri üzən qara-qırmızı su... Çəhrayı və təmiz bir aydınlıq içində ulduzlar görünür. Bəli, hotel yatağında niyə belə qıvranırsın? O kölgələr kimindir?

Mualla təzədən türkçə olan həmin kitab əlinə aldı, dayandığı yeri tapdı və oxumağa davam etdi:

“Yatağın kənarına oturub bir əlinin dırnaqlarını digər əlinin biləyinə keçirərək şiddətli əsməcəylə mübarizə aparırdı. Vücudu ikiqat olmuşdu. Uzanmaqdan qorxurdu. Elə bilirdi ki, başını yastığa qoysa, yenə uçurumda itəcək. Ayağa qalxaraq üç addım irəlidəki əlüzyuyana qədər getməyə başladı. İkinci addımda yerə yığılmamaq üçün qollarını uzatdı və əlüzyuyanın çöl tərəfindən tutdu. Başı qabağa doğru sallanmışdı və birdən-birə şiddətlənən titrəmə içində gözləri qaraldı, özünü yatağa atdı. Yaxşılaşmalı olduğu halda daha da pisləşirdi. Ovuclarıyla yorğanı didikləməyə başladı. “Kaş, gələn olaydı” – deyər düşündü, amma səsinin çöldən eşidilməyəcəyini və nə qədər özünü məcbur etsə də, daha çox qışqıra bilməyəcəyini başa düşürdü.

Ağına xidmətçini çağırmaq üçün nəzərdə tutulmuş elektrik zəngi gəldi. Yatağa üzüqoylu qapandı. Bu zəng düyməsinin harda olduğunu xatırlamağa çalışdı və başını azca qaldırdı. Çarpayının başında bir telefon sallanırdı. Bu? Gözlərini bu telefon naqilinin sonuna qədər yavaş-yavaş endirərək bir düymə gördü. Qolunu o tərəfə doğru uzatdı. Amma gözləri qaraldı və barmaqları düyməni tuta

bilmədi. Böyük güc sərf etdi və nəhayət, düyməni basdı. Amma zəng çalmaq əvəzinə, dolabın üstündəki gecə işığının lampası yandı. Zəng düyməsi deyilmiş. Başı yenə yastığın üstünə düşdü. Zəng düyməsi. İndi bütün ümidlərini ona bağlamışdı. Sümük düymənin kiçik, ağ yuvarlaq şəkli təxəyyülündə bütün başqa xəyalları söndürən hakim və parlaq bir nöqtə formasında sərtləşirdi. Hardadı bu düymə? Ora qədər gedə biləmi? Yerini xatırlayaraq tapa bilməyəcəyini başa düşəndə, düyməni gözlərilə axtarmağa qərar verdi. Bir tərəfdən xəyalən düyməni tapır və ona var gücüylə basırdı. Gözləriylə otağın içini yaxşıca qavraya bilmək üçün arxası üstə uzanmalıydı. Vücudunu böyük sarsıntılara dözmədiyini anlayanda yavaş-yavaş çevrildi. Amma gözlərini otağın divarlarında gəzdirmək çətin idi. Göz bəbəklərinin kiçik bir qövs cızması belə, başını hərləndirirdi. Bir neçə dəfə gözlərini yummağa məcbur oldu. Təxəyyülündə o düymənin kiçik, parlaq və ağ yuvarlaq forması təkrarlanırdı.

Nəhayət, gözlərini açıb otaq qapısının sağ üstünə tuşladı. Bir az da sağa doğru meyilləndi və orda sümük düymənin xırda, ağ yuvarlağını gördü. Həqiqət olub-olmadığını başa düşmək üçün gözlərini ağ nöqtənin üstünə diqqətindən bir damla köçürmək istəyirdi. Sonra əmin oldu: düymə ordadır. Bədəni o nöqtənin üstünə atılmaq üçün gərilib süstləşdi. Yataqla qapı arasındakı məsafə qorxusunun artdığı qədər uzanır və ağ, xırda nöqtə uzaqlaşır, duman və zülmət içində itirdi. Ora qədər gedə bilmək üçün bir təcrübəyə əl atmağa qərar verdi. Özünü heç incitmədən bir qıçını çarpayının yanından salladı, arxasınca digərini aşağı atdı və bir ayağını lazımı qədər uzatdı, yerə basmağa çalışdı. Hərçənd, barmaqları yerə toxunan kimi şiddətli bir reflekslə qıçı sıxıldı, dizləri bükülərək bədəni qıç oldu. Titrəmə artdı və vücudu iradəsinin əmrlərindən tamamilə çıxdı. O məqama qədər gizli və mübhəm bir formada içində gəzən ölüm qorxusu bu səfər soyuq parıltı kimi şüurunu ələ aldı. “Ölürəm!” – deyə düşündü. Əlləri və ayaqlarının soyduğunu duydu. Fəqət, bu “ölürəm” fikri ilə birdən-birə yerindən atıldı. Heç düşünmədən yataqdan hoppandı. Qapıya doğru iki addım atanda gedə bilməyəcəyini anlayıb təkrar əlüzyuyanın kənarından tutdu. Əlüzyuyanın kənarında qırmızı rəng gördü: qan. Mədəsindən qan gəlirdi.”

Mualla sanki uzaqdan bir səs eşitmişdi. Yaxşı eşitməmişdi. Gözlərinin içində əsən şiddətli küləklə birgə qaranlıq hotel otağında səslər, qaraltılar və kölgələr sovrulurdu.

Çöldən gələn səs içindəki səs və kölgəyə qarışır, bəzən hamısını dağıdaraq bir alov kimi yayılır, daralır, xatırlanmasıyla unudulması bir olan qısa bir anlayış formasında qalırdı. Bu səs yavaş-yavaş güclənməyə və əvvəlcə qulaq sinirləriylə idrakı arasında gəzən buxar halında, xəfif bir duyğuykən şişməyə və sərtləşməyə başladı. Yaxınlaşır və böyüyürdü.

Nəhayət, Muallanı kitaba bağlayan bütün xəyallar kəsildi:

– Mualla xanım, Mualla xanım!

Qız birdən-birə silkəndi və başını kitabın səhifələrindən qaldırdı. Xidmətçi yanında dayanıb təkrar edirdi:

– Mualla xanım, yemək hazırdı, kitaba çox dalmısınız, buyurun!

Mualla masada danışmadı. Yemək də yemədi. Buna diqqət edən anası səbəbini soruşdu. Muallanın boynu bir az irəli uzandı, qaşları iki incə hərəkətlə yuxarı qalxdı. Onun boynu ilə qaşları arasındakı münasibətin mənasını anası əksərən hiss edirdi. Bu, təvəkkülə qarışan bir məmnuniyyətsizliyin ifadəsi idi. Bəs Muallaya özündən, yoxsa anasının sualından səksənmişdi? Bu, evin xanımına maraqlı gəldi.

– Xəstəsən? – deyə soruşdu.

Bu dəfə anasının səsində hakimiyyətdən daha çox şəfqət olduğu üçün Mualla cavab verdi:

– Yox, kitab oxuyurdum.

Bacısı Mələhət soruşdu:

– Raifin gətirdiyi kitabı?

– Hə.

– O, çox təriflədi, necədi?

Mualla bir hotel otağında niyə qıvrandığını hələ də başa düşmədiyi və maraqlı gələn romandakı adamı düşünərək:

– Qəribədi! – dedi.

Sonra bir sıra əsnəmələr, nəfəslər, qan və soyuq bir çayı xatırlayaraq deyindi:

– Amma iyrəncdi...

Həmişə ölüm düşüncəsi verən xeyli qırıq-qırıq fikirləri də yadına saldı:

– Daima ölüm, – dedi, – içində ölüm söhbəti çoxdu.

– Bu kitab səni yeməkdən kəsəcəksə... – deyən xanımın səsi qabardı.

Amma Muallanın könülsüzəcə bir meyvəni ikiyə bölməyə çalışdığı bıçaq qəfildən kəskin səslə boşqaba dəydi. Gurultu Muallanın bu xatirələrə qarşı içindən gələn reaksiyanı ifadə etdiyi üçün anasının sözünü yarıda kəsdi. Meyvənin bir parçası boşqabın lap kənarına düşdü. Böyük çəyirdəyin də ikiyə bölündüyü görünür və bıçağı sıxan əldəki əsəbi qərarlılığın dərəcəsi hiss edilirdi.

Mualla o hissəni boşqabın kənarından ortaya çəkməyə cəsarət edə bilmədi. Onu masadakıların baxışları ilə ağırlaşdığını güman edirdi. Sakitcə bıçağı əlindən qoyub ayağa durdu.

Hoteldəki adamın nə olduğunu öyrənməyə gedirdi. Kitabı oxumağa davam etdi:

“Bu qanı görə kimin gözlərini yumdu. Əlüzyuyanın kənarını tutan əllərindən çiyinə qədər vücudunun bir parça ağırlığını daşıyan qolları titrəyir və başı qabağa sallanırdı. Yenə və daha güclü “ölürəm” fikri...”

Birdən-birə dikəldi, bu səfər iki böyük addımla özünü qapının yanına atdı, titrəyən əlini düymə tərəfə uzatdı və nəhayət, düyməni basdı.

Əlüzyuyanda bir dayanacaq seçərək yatağına qayıtdı. Zəngə xidmətçinin etinasızlığını sarsıdacaq qədər güclü basıb-basmadığını düşünərək ayaq səsləri gözləyən bütün diqqətilə gözlərini qapıya dikdi. Açar dəliyinin üstündəki açarı görəndə çöldən gələcək adama qapını açmaq üçün yataqdan bir də qalxmağa məcbur olacağı qorxusuyla gecəni xatırlamağa çalışdı.

Qapını kilidləmişdi? Heç nə xatırlamırdı. Bir də qapıya getməyə nail olacaqdımı? Ayaq səsi gözləyən qulağı uğultular içində otağın çölündəki bütün səsləri ayırd etmək üçün canlanırdı, amma həmişə kor düyün formasına gələn səslərin qarışıqlığı başını ağırdacaq qədər çoxalırdı. İsti və tozlu bir günün günorta günəşi altında əriyərək bir-birinə qarışan bu səslər arasında maşın siqnalları və tramvay zəngləri də sərtliyini itirərək marmalad kimi qulaq pərdələrinə yapışırdı. Pəncərədən gələn bu şəhər səslərini belə, təyin edə bilmirdi. Gözlərini qapının dəstəyi ilə açar dəliyinə zilləyib dayanmışdı.

Qəhrəmanın ölüm qorxusu şiddətlə artırdı. Hayqırmaq istədi. Ona səs və can eyni şeymiş kimi gəlir və əgər bağırsa ağızından, bu qışqırıqla bərabər canının da çıxacağından qorxdu. Ən sevdiklərini xatırladı. İndi biri burda olsaydı... Hotel otaqlarında aşinasız və səssiz can verənlərə ağlamağı tövsiyə edən lirik bir misra ağlından keçdi.

İnsanlardakı yalnızlıq qorxusunun bütün həyat boyu şüurlu və əksərən şüursuz olaraq hiss etdikləri ölüm təhdidi qarşısında birləşmək ehtiyacıyla olan əlaqəsini başa düşür, cəmiyyətlə ölüm arasındakı münasibətin sirtinə ağah olurdu. Bir anda ölüm ona cəmiyyətin yaradıcısı kimi göründü; milyonlarla insanın üstündə bir qara işıq kimi uzanan ən böyük qorxunun altında hamının bir-birinə yaxınlaşmasındakı ehtiyacın əhəmiyyətini hiss etdi. Vəziyyəti anlayan bəşəri əlaqəylə insan gözünün bir baxış anında yığılan imdad diləməyin gücünü başa düşdü. Həmişə açılmağını gözlədiyi qapının aralığında görməyə can atdığı şey bir an davam edəcək məhz bu baxış idi.

Aşağı mərtəbədə bir gurultu eşidildi. Ora qədər ox kimi yayılan diqqətiylə bu gurultunu tutdu və izləməyə başladı. Ayaq səsinə bənzəyirdi. Ağır-ağır və taxtalar arasında boğulan əks-sədalara yüksəlirdi. Bir ara dayandı və səs kəsildi. Qapı açılıb örtüldü... Qıcırtdılar. Sonra yenə ayaq səsi. Otağın qapısına yaxınlaşırdı.

Yatağın içində dikəldi. Qapı döyülürdü.

– Girin! – dedi.

Amma qapı yenə döyüldü. Səsinə eşitdirə bilmədiyini başa düşərək daha qüvvətlə təkrar etdi:

– Girin!

Dəstək çevrildi və qapı açıldı. Hotelə başqa vaxt gələndə ondan hər səhər qəhvə gətirməyini istədiyi, saati soruşduğu və həmişə hər şeyə qarşı dərin şikayətini böyük bir sükut içində gizləməyə çalışsan, fəqət, üzündə bunun qışqırıqları eşidilən xidmətçi – yaşlı qadın kandan ona yorğun və boş gözlərlə baxdı. Başında bir əmr gözləyən qulaqlarından başqa heç bir yerinin işləmədiyi və gözlərinin görmək istəməyərək baxdığı bəlli idi.

Xəstə ağzını açdı, əllərini uzatdı, havada yellədi və aldığı bir neçə kəsik nəfəsdən alarkən topladığı güclə:

– Tez ol, – deyə bildi. – Həkim!

Ondan böyük hərəkətlər gözləyən xidmətçi yerindən tərpənmədi. Ölümlə onun bu əsrarəngiz hərəkətsizliyi arasında bir əlaqə olduğunu sezən xəstə qollarını havada yellədi, bir də:

– Tez olun, həkim, həkim çağırın! – dedi.

Sonra arxası üstə yatağa düşdü. Qaralan gözləri qarşısında yaranan zülmət tuneli içində qoca xidmətçinin açıq rəngli paltarı parıldayıb söndü. Ayaq səsləri, ağır-ağır uzaqlaşdı. Xəstə bu səsləri daha da sürətləndirmək üçün xəyalında itələyirdi. Hər addımın pilləkən pilləsindəki boğuş gurultusu qulağında qırıq-qırıq bir əks-səda ilə üzürdü. Sonra təkrar uğultular, əks-sədalar, hansı istiqamətdən gəldiyi bəlli olmayan zəng, insan səsləri, qışqırıqlar, fəryadlar, satıcı bağırtiları...

Başını yastığa qoyandan sonra, sanki bədəninə aşağı hissəsi öz-özünə yuxarı qalxır, başı ağırlaşır və bütün vücudu sürətlə hündürdən boşluğa enirdi: ara-sıra güclü titrəyişdən özünə gəlir və bir barmağıyla qulağının arxasındakı sinirə qeyri-ixtiyari, bütün gücüylə basırdı. Həkim gələndə qədər sağ qala bilsəydi... Ölümçül ürək infarktının bəzən saatlarla davam edə biləcəyini çox yaxşı bilirdi. Amma bilmək olmazdı. Ən pis formada zəhərləndiyini də hiss edirdi. Onda gecənin bir məqamını xatırladı: böyük qapının dəmir barmaqlıqları qarşısında açdığı kağızın içindəkiləri əlinə boşaldarkən qaranlıqda parıltıyla baxan bir cüt göz qəflətən bir boşqab qədər böyüyərək üzünə yaxınlaşır, alçaq və kəskin bir səs iynə kimi içinə bataraq ona, “Ölərsən, ölərsən, öləcəksən!” – deyirdi. Sonra xatirələri qarışdı: çox parlaq, hərçənd, heç aydınlatmayan işıqlar, tərsinə çevrilərək ox kimi torpağa saplanan mağaralar və alov tək yandıran zülmətin ortasından sıçrayan qırmızı gurultular, “Öləcəksən, əmin ol ki, öləcəksən!” deyən səs və böyük dairənin içində parıldayan ağ baxışlar...

Titrəyərək silkindi. Gecəni xatırlamaq istəmirdi. Əlini nəbzinə apardı, amma qəfildən çəkdi: bilirdi ki, sinirlərə və qəlbə aid əks-sədanın təzahürləri üstündə qatılacaq diqqət şübhələri artırır və pis fikir aşılaraq böhranı çoxaldır. Yaxşı olduğunu zənn etməyə çalışdı. Hərçənd, ürək bulantısı bu təlqini yarıda qoyurdu.

Qəflətən yeni və böyük bir naxoşluq keçirməyə başladı. İçində qəribə sıxıntı, əzilib-büzülmə duyurdu. Hər yeri büzüldü. Qıçları qıc olmuş, dizləri gərilməmiş, bükülmüş və qarnına yaxınlaşmışdı. Döyüntünün səsi yüngül olsa da, tez-tez və uzaqdan gəlirdi. Əlini nizamsız döyünən ürəyinin üstünə apardı. Dərhal ümidi kəsildi, öləcəyini başa düşdü.

Gözləri qapıda, yumruqları sıxılmış, ağzı açıq, nəfəsi sürətli, başı sağa düşmüş, alnında soyuq tər, qulaqları uğultulu və tıxalı, alt çənəsi titrək, dodaqları sallanan, ağzının içi qurquru, dili hissiz və damağına yapışmış, sinəsinin içi dar və büzülmüş, əzələlərində ürpərmələr, damarlarında keyimə, sümükləri ərimiş və ətləri səs çıxarırmış kimi, ayaqları soyuq...

Qulağının diqqəti hotelin içindəki anlaşılmaz və qarışıq səslər arasında ümitsiz və yorğunluqla fırlanırdı. Axtardığı şey həmişə yaxınlaşan bir ayaq səsi və qapının dəstəyində bir tərpənişdi. Bir anlıq düşündü: “Həkim nə edəcək? Şprisini özüylə gətirəmi? Xidmətçi qadın ona vəziyyəti başa sala bilibmi? Birdən izah edə bilməsə? Ya həkim adı xəstə zənn edib tədarüksüz gəlsə?”

İnilməyə başladı. Qorxudanmı? Ürəyinin ətrafındakı narahatlıq artır və can ağrısından daha böyük iztirab verirdi. Əlini ürəyinin üstünə basdı, üzüqoylu çevrildi və qıvranıb çırpınmağa başladı. Can verdiyini zənn etdi. Şüuru birdən-birə aydınlanmışdı; o gecə yatağında yox, məzarda və torpağın içində olacağını düşündü. Torpağın içində olmaq fikri onu yerindən sıçratdı. Yataqda birdən-birə dimdik oturdu və barmaqlarını saçlarının arasına soxdu.

Gözləri həmişə qapıdaydı. Gələn yoxdu... Ölüm qarşısında insanın yalnızlığı... Boğulurdu. Saçlarını çəkdi. Gəlmirdilər. Bir hörümçək torunun içindən baxırmış kimi, qapıya zillənən gözləri bulanır, keyiyir və hər şeyi titrək görürdü. Sanki qapının dəstəyi fırlanır, amma açılmırdı. Gələn yoxdu. Yalnız öləcəkdi! Bütün həyatı boyu yalnız qalmışdı. Yalnızlığın qorxunc üzünü dadırdı, ona bir az isinişmiş və çox öyrəşmişdi. Fəqət bu səfər daha nəhəng, daha qorxunc, daha dəhşətli! Səsi çıxdığı qədər hayqırmaq istədi. Amma artıq səsinin çıxacağından əmin deyildi. Bəzən ürəyinin yüngül və sürətli çırpıntıları arasında qəflətən toxmaq kimi döyüntülər vardı. Dərindən nəfəs almaq ehtiyacıyla titrəyərək havanı çətinliklə içinə çəkmək istəyir, amma bu tənəffüz yarıda qalırdı.

Boğulmaq üzrə olduğunu anlayırdı. Nə olur-olsun, tələsik bir şey etmək lazımımıydı. Özünü yenidən yataqdan aşağı atdı və qapı istiqamətinə doğru yeridi. Birdən-birə gözləri qaraldığı üçün heç bir şey görmürdü. Zaman qəribə formada uzandı. Yataqdan enməsindən iki saniyədən çox vaxt keçmədiyi halda özünü saatlarca yeriymiş kimi sandı. Bu qədər yorğun... Və dumanlar arasından gedən bir gəmi hissiylə irəlləyirdi. Qəflətən bir yerə çırpıldı və sarsıldı. Gözlərinin içindəki hörümçək toru bir az açılmışdı. Qabağını görə bildi. Çarpayının taxtasına dəymişdi. Müntəzəm yeriyə bilməyəcəyini başa düşərək özünü irəliyə doğru atdı. Bu səfər çənəsini və bir çiyini kəskin bir şeyə vurmuşdu və əlləri sürüşkən bir maddəyə sürtünərək aşağıya doğru sürüşdü. Gözlərinin qarşısında yuxarıdan aşağı qədər enən kəskin bir cızıq var idi. Nə olduğunu başa düşmürdü. Gözlərini yaxşıca açdı: güzgülü dolabın küncünə düşmüşdü. Qapı sağ tərəfdəydi. Dolaba toxunaraq özünü qapıya atdı və barmağını zəngə basdı. Əlini çəkmirdi. Basdı, basdı...

Bədənin ayaqda güclə saxlayırdı. Qapıya və divara tutunan əlləri yuxarıdan aşağı, boydan-boya sürüşürdü. Yerə yığılsa öləcəyini sanırdı. Həmişəki özünüqoruma instinkti ilə böyük bir səy sərf etdi və yatağa qaçdı. Üzüqoylu yıxıldı.

Dəhlizdəki ayaq səsləri ona yeni bir ümid verdi. Ağır, ağır dikəldi. Yatağın kənarında əyilərək oturdu. Qapının kənarında xidmətçini görəndə daha uzun nəfəslər almağa başladı. Sınasının hərəkətlərilə məramını başa salmağa çalışdı. Fəqət, xidmətçidə yenə heç bir hərəkət yoxuydu. Yenə o pərdələnmiş gözlərindən təhrikedici bir mənasızlıq fısqırırdı.

Xəstə inildədi:

– Həkim hardadı? Harda? Tez... Pisəm...

“Ölürəm” deyə bilmirdi. Qorxurdu. Bir şeydən, bəlkə, hotelin nizamlarından, bəlkə də, öz-özünə mənfi hiss təlqin etməkdən qorxurdu. Bir dəfə də:

– Pisəm... Çox... – deyə inildədi.

Bu qadın niyə kəndardan içəri girmirdi? Niyə orada dayanmışdı? Həkim hardaydı?

Xidmətçi qadın başını qabağa doğru bir az uzatdı:

– Gedir, – dedi. – Müsyo indi.

“Bu müsyo kimdir, nədir, hara gedir, nə deyir bu qadın?”

– Müsyo?

– Bəli, gedir indi, həkim çağıracaq!

Xidmətçi qadın dərhal uzaqlaşdı. Xəstənin başı qabağa düşdü. “Gəl də getmə!” – deyə bağıra bilmirdi. Fəlakət... Hələ həkim çağırmağa gedən olmamışdı, hələ gedəcəkdilər.”

Mualla dərindən nəfəs alıb-verdi və kitabı örtüdü. Heç bir şey düşünmədən bu kitabın oyatdığı xəyalları əhəmiyyətsiz sayırdı.

Əlavə olaraq, oxuduqlarının təsirindən qurtulmaq üçün güldanların yerlərini dəyişdirdi və çiçəkləri düzəldi. Onların iç açan rəngləriylə ruhunu yumaq və kitabdakı hotel otağının qaranlıqlarını çölə çıxarmaq istəyirdi. Bir neçə dəfə dərin-dərin nəfəs aldı. Ancaq sanki qəlbinin üstündə bir təzyiq vardı.

Hələ də romandakı adamın hoteldə niyə qıvrandığını başa düşə bilməmişdi. İyirmi səhifə içində eyni hekayə elə davam edirdi.

Saata baxıb yan otağa keçdi. Böyük bacısı ordaydı. Bir az sonra gələcək qonaqlar barədə danışdılar. Mualla əlini ürəyinin üstünə qoydu. Bacısının buna diqqət etdiyini görəndə kimi izahat

verməkdən qaçırmaq üçün çevrilib pəncərəyə doğru getdi. Amma bu həkərətiylə masadakı vəziyyəti arasında bir əlaqə olduğunu sezən bacısı kitabı xatırlayaraq soruşdu:

– Yenə oxudun?

– Hə.

– Necədir?

– Başa düşmədim. Amma həm maraqlıdı, həm də deyil. Belə bir şey. Oxuduqca ürəyim sıxılır.

– Niyə? Qorxuludu?

– Demək olar ki... iyirmi səhifə oxumuşam, amma romandakı adam bir dəfə rahat nəfəs ala bilməyib. Öləcəkmə, qalacağıma, başa düşülmür. Yarı fizioloji, yarı psixoloji təhlil kimi bir şeydi.

Sonra yenə qonaqlardan bəhs etdilər.

İki saat sonra qonaqlardan biri masanın üstündəki kitabı əlinə götürüb Muallaya sual verdi:

– Bu necədi?

– Hələ başa düşməmişəm. Siz oxumusunuz?

– Yox. Amma müəllifini tanıyıram. Heç bir kitabını oxumamışam.

– Mən bir-ikisini oxumuşam. Hər kitabda xəstəlikdən bir az mövzu var. Amma burda qəribə bir qəlb tutmasından danışır. Və uzun-uzun. Belə getsə, bütün kitab bir adamın yarım saatlıq həyatını danışmaqla keçəcək. Fəqət, adını “Bir adamın həyatı” qoyub. Mən “bioqrafik roman”ları sevirəm. Bunu də elə zənn etmişdim.

Mualla çox kitab oxumazdı. Çoxunun səhifələrini qarışdırır, daima tərəddüd içində qalar və bəyənməyəndə kitabı əlindən qoyardı. Amma bir dəfə bəyənsə onu təkrar-təkrar oxuyar, əlindən yerə qoymazdı. Qonağın kitabxanasında cildləri qopmuş, səhifələri kirlənmiş və köhnəlmiş, küncükləri bükülmüş, ora-burasına işarələr qoyulmuş, səhifə kənarları və sətir altları qələmlə yazılmış kitablar Muallanın sevdikləridi; xeylisi romandan daha çox, məşhur adamların həyatlarına aid əcnəbi əsərlərdi. Bu kitabların yaşanmış olmaları, başqalarının təcrübələriylə Muallanın ruhunun hiss, təcrübə və təəssürat tərəflərini zənginləşdirirdi.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.